

12. Merriam-Webster's Learner's Dictionary : available at : <http://learnersdictionary.com>.
13. The Random House Dictionary of the English Language. College Edition (1980), [ed. in chief Laurence Urdang]: Allied Publishers Private Limited.
14. Oxford Learner's Dictionary : available at : <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.
15. Webster's New Collegiate Dictionary (1974) : Springfield : G.&C. Merriam Company.

УДК 811:161.2:398.8

МОВНОЕТИКЕТНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСИВНИХ ПОВТОРІВ, АМПЛІФІКАЦІЇ, ГРАДАЦІЇ Й ТАВТОЛОГІЇ В МОВІ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ

Гриценко О.В., здобувач

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
vosgoscx39001@gmail.com

У статті аналізуються можливості мовноетикетних одиниць сприяти оформленню повторів у фольклорнопісенних текстах. Накопичення етикетних лексем та фразеологізмів, зокрема, сприяють утворенню експресивних повторів, ампліфікації, градації, тавтології. Розглянуто повтори етикетних мовних засобів як обов'язкових композиційних елементів народної поезії. Експресивні повтори, ампліфікація, градація, тавтологія етикетних одиниць у фольклорнопісенному мовленні покликані привернути увагу читача. Крім того, нанизування етикетних засобів допомагає передати емоції комунікантів, підкреслити динамічність описуваної ситуації. З'ясовано, що етикетні одиниці в мові народнопоетичних творів є зразком використання різних стилістичних засобів.

Ключові слова: стилістична фігура, мовноетикетна одиниця, звертання, комунікативна ситуація, експресивний повтор, ампліфікація, градація, тавтологія, текст, композиційний елемент.

РЕЧЕВО-ЭТИКЕТНЫЕ ЕДИНИЦЫ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ЭКСПРЕССИВНЫХ ПОВТОРОВ, АМПЛИФИКАЦИИ, ГРАДАЦИИ И ТАВТОЛОГИИ В ЯЗЫКЕ УКРАИНСКОГО ПЕСЕННОГО ФОЛЬКЛОРА

Гриценко О.В.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье анализируются возможности культурно-этикетных единиц способствовать оформлению повторов в фольклорно-песенных текстах. Накопление этикетных лексем и фразеологизмов, в частности, способствуют образованию экспрессивных повторов, амплификации, градации, тавтологии. Рассмотрены повторы этикетных речевых средств в качестве обязательных композиционных элементов народной поэзии. Выяснено, что экспрессивные повторы, амплификация, градация, тавтология этикетных единиц в фольклорно-песенной речи призваны привлечь внимание читателя. Кроме того, нанизывание этикетных средств помогает передать эмоции коммуникантов, подчеркнуть динамичность описываемой ситуации. Доказано, что этикетные единицы в языке народной поэзии являются образцом использования различных стилистических средств.

Ключевые слова: стилистическая фигура, речевое-этикетная единица, обращение, коммуникативная ситуация, экспрессивный повтор, амплификация, градация, тавтология, текст, композиционный элемент.

ETICKETS UNITS AS A MEANS OF EXPRESSIVE REPETITION, AMPLIFICATION, GRADATION AND TAUTOLOGY IN THE LANGUAGE OF UKRAINIAN SONG FOLKLORE

Gritsenko O.V.

Zaporizhian national university, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

This article analyzes the possibilities of language etiquette units facilitate design iterations in folk song texts. The accumulation of tokens etiquette and phraseology, in particular, promote the formation expressive repetition, amplification, graduation, tautology. Considered repeats etiquette language means a mandatory

compositional elements of folk poetry. Žyasovano that expressive repetition, amplification, grading, tautology etiquette units folklornopisennomu speech designed to draw the reader's attention. In addition, stringing etiquette means helping communicators convey emotion, to emphasize the dynamism of the situation described.

Folk song text has some stylistic features. One of the hallmarks of folk works is repetition of language units. This phenomenon is caused by three factors. First, repetition is often subject to compositional principle folk song work. Second, the accumulation of linguistic etiquette units contributes to a better memorization song. In addition, replays etiquette tokens and phraseology caused melodic rhythm song and monologue and dialogue form of presentation. Determined that the expressive repetition and amplification etiquette tokens and phraseology particularly common address. They are used in a variety of genres: the names of persons for affinity particularly common in family and domestic songs, personalized name is an indication of songs about love, war ahentyvy is a compositional element of social and domestic songs. Repeat requests and farewell a means of composition historical, milky, cossack, social, wedding songs. The accumulation of tokens etiquette and phraseology to describe the wishes of language used in wedding and ceremonial calendar (including carol) songs not only as a stylistic but also as a means tekstotvirni. They often are the beginning or ending of folk poetry. Proved that etiquette unit in the language of folk works is an example of the use of stylistic means.

Keywords: figure stylistic, linguistic etiquette unit, address, communicative situation, expressive repetition, amplification, grading, tautology, text compositional element.

Українська народна поезія здавна цікавила науковців. Особливості народнописених мовних засобів стали об'єктом багатьох досліджень. Цьому питанню присвячені праці О. І. Дея [4], С. Я. Єрмоленко [5], Н. О. Данилюк [3], А. П. Коваль [8] та ін. Проте на сьогодні поза увагою лінгвістів залишаються мовноетикетні одиниці, вживані в мові українського пісенного фольклору. Метою роботи є аналіз етикетних лексем та фразеологізмів як засобів творення синтаксичних стилістичних фігур, зокрема, експресивних повторів, ампліфікації, градації і тавтології. Щоб досягти поставленої мети, треба вирішити такі завдання: визначити зміст понять лінгвоетикетна одиниця, експресивні повтори, ампліфікація, градація, тавтологія, з'ясувати можливості етикетних лексем та фразеологізмів виступати засобами творення синтаксичних стилістичних фігур, проаналізувати експресивні повтори, ампліфікацію, градацію, тавтологію лінгвоетикетних засобів як композиційних елементів певного народнописеного жанру.

Етикетні одиниці в мові народнописеного твору є зразком використання різних стилістичних засобів, наприклад, серед синтаксичних – звертань, прикладок, однорідних членів речення, монологів (діалогів), інверсії, серед стилістичних – повторів, зумовлених версифікацією, ритмомелодикою, прагненням до запам'ятовуваності. Переважна більшість етикетних одиниць підпорядкована принципам композиційної організації фольклорно-пісенного тексту. Вони беруть участь в оформленні як часткових, так і повних стилістичних синтаксичних фігур. Етикетні слова й вирази в текстах народної поезії сприяють утворенню експресивних повторів, які покликані привернути увагу, передати емоції комунікантів, підкреслити динамічність описуваної ситуації. Мовознавці та фольклористи вважають, що повтор є важливим моментом організації тексту [3; 4; 5; 8 та ін.]. А. П. Коваль зазначає: «У стилістичному плані повтор – виразне явище в тексті, він уповільнює або пришвидшує темп, впливає на ритм, є одиницею композиційною та архітектонічною. Усі повтори (як стилістичний прийом) привертають до слів увагу: у місцях повтору зростає динамічність і смислова насиченість, ці місця стають епіцентрами тексту» [8, с. 351].

Повторюються різні етикетні звертальні формули, зумовлені ситуацією пісенного мовлення. До коваля звертаються з проханням викувати, тому з'являються повтори, що підкреслюють динамічність бесіди: – *Ковалю, ковалю, іскуй мені чару, / Іскуй мені чару, перстеників пару* [КЩ, с. 424]. Про емоційність, схвильованість співбесідників свідчить наявність експресивних повторів у весільній пісні: – *Улицями, дружечки, улицями, / Брязчить, дружечки, підковками. / Світить, дружечки, вінками, / А як на небі зірками* [ВП, с. 76]; – *Кислиці, дівчинонько, кислиці, / Розійдемося, сестриці. / Та кислиці, дівчинонько, зелененьки, / Розійдемося, вірненьки* [ВП, с. 150]. Ситуація прощання молодої з дівуванням у весільній

ліриці спричиняє появі експресивних повторів звертань, виражених назвами за товариськими стосунками: *Не до рути, подружечки, не до рути, / Бере мене Федорко та в свої руки / Не до мняти, подружечки, не до мняти, / Хоче мене Федорко та собі взяти* [ВП, с. 143]. У чумацьких піснях часто повторюється звертання до чумака: – *Ой чумаче, чумаче, чого зажурився?* [ЧП, с. 345]. Експресивні повтори звертання, вираженого агентивом *шинкарочка*, є композиційним елементом чумацьких уснопоетичних творів: – *Ти, шинкарочко, шинкарочко, / Ой дай же нам хоч вола* [ЧП, с. 120]. Звертання-агентиви повторюються у календарно-обрядовій ліриці: – *До межі, женчики, до межі, / Бо мої пиріжки у дежі. / До краю, женчики, до краю, / То я вам пиріжечка покраю* [К-О, с. 392 – 393]. Зі співчуттям звучить у соціально-побутовій поезії «Ой зацвіла черемшина коло перелазу» повторюване звертання, виражене пестливим іменником *наймитоньку*: – *Ой на тобі, наймитоньку, вечерю з обідом, / Не доложиши пирогами, то докладай хлібом. / Не берися, наймитоньку, до хліба цілого, / Шукай, шукай поза комин сухаря сухого* [С-П, с. 260]. Експресивні повтори агентивів військової тематики зафіксовані в козацьких піснях: – *Ой як же та маю, гетьмане Мазепо, тебе ізражати, / Коли ти будеш, гетьмане Мазепо, добре починати?* [П, с. 325]. Козак Супрун питає згоди в пана Калниша: *Ой чи звелиш, пане Калнишу, у неділю рушати, / Ой чи звелиш, пане Калнишу, понеділка ждати?*, – на що той відповідає: – *Ой не велю тобі, козаче Супруне, у неділю рушати, / А велю тобі, козаче Супруне, понеділка ждати* [П, с. 353]. Пройняті ласкою й любов'ю повторювані звертання, виражені словами, які є назвами за родинними стосунками. Прощання з парубком для родичів дуже важке: – *На ж тобі, синку, коня вороного, / Не забудь, синку, ти батечка твого. / На ж тобі, синку, на коня сидельце, / Не забудь, синку, за мене ти, серце* [ЮФ, с. 117]. Співчуттям пронизані рядки родинно-побутових пісень: *Не плач, доню, ні на батька свого, / Не плач, доню, ні на матінку, – / Заплач, доню, та на свою волю: / Вона підвела тебе в неволю* [Р-П (П), с. 31]; – *Ой хоть чула, хоть не чула, не озивалася, / Я ж на тебе, донько моя, не сподівалася. / Ой чого ж ти, донько моя, така стара стала, / Що я тебе, донько моя, за рік не пізнала?* [МГ, с. 55]. Ніжно звучать повторювані звертання до сестер і братів в соціально-побутових та історичних народнопоетичних творах: – *Не плач, сестро, ти за мною, / Я зажурений сам собой, / Тоді, сестро, заплачеш, / Як на конику побачиш... Не плач, сестро, моє серце. / Ой ти, сестро, моя сестро, / Ой ти, сестро, нас же двоє: / Мене беруть у солдати, / Остаєшся сиротою* [РС, с. 186]; – *Ой сестро, не журися, / Голови сі не суши, / Тоді, сестро, заплачеш, / Як мя в полку забачиш* [П, с. 598].

Часто експресивний повтор звертань наявний у комунікативній ситуації прохання: – *Пусти мене, бабусенько, та у свою хату! / Сховай мене, бабусенько, від сих ляхів вражих!* [П, с. 498]. Експресивні повтори є ознакою пісень про кохання, де парубок (рідше – дівчина) висловлює захоплення своєю обраницею: – *Ой дівчино-червона / Як мені на тебе дивитися мило. / Як ідеши, дівчино, ізрання по воду, / Не надивлюся на твою вроду, / Не так по воду, як ідеши з водою, – / Й сам я не знаю, що буде зо мною. / Ой ти, дівчино, чорнобрива-пишина, / Чом ти до мене з вечора не вийшла?* [НЛ, с. 165]; – *Не топися, дівчино, не топися, рибчино, / Не топися, серденя, утіхо моя* [Р-П (І), с. 50]; – *Ей загину, загину, серце, дівчино, загину, / Да подай же мені, моє серденько, через віконце жупанину. / Ей умру, ей умру, серце дівчинонько, умру, / Да збудуй мені, моє серденько, да кедровую труну* [МВ, с. 203 – 204]. Останні два приклади свідчать про можливість етикетної одиниці виконувати текстотвірну роль, оскільки кожне наступне звертання спричиняє появу нової дії-прохання. Дівчина просить парубка не осоромити: – *Пришли, любий, пришли, любий, хоч нароком люде, / Нехай мені од батенька суруги не буде* [МВ, с. 239]. У соціально-побутових піснях зафіксовані експресивні повтори звертань, оформлених назвами за товариськими стосунками: – *Ой друже, друже, не жалуй кріса, / Добий моє серце – чужа сторона* [С-П, с. 240]. Часто в уснопоетичних творах повторюються звертання до коханої людини, виражені субстантивами: – *Не плач, мила, не журись, / Гей, не плач, мила, не журись, / І в чужині проживеш! / Тоді, мила, заплачеш, / Гей, тоді, мила, заплачеш, / Як на коні побачиш* [С-П, с. 182]; – *Ой милий,*

милий, чорнобривенький! / Шануй же мене, як мак біленький [ЖП, с. 112]. Повторюватися може й етикетна лексема *пане*: – *Ах ти, козаче, ах ти, пане мій, ти, пане мій, / Та повідь же мені, який буде поїзд твій, та поїзд твій?* [Р-П (І), с. 96]. У мові історичних пісень утворенню експресивних повторів сприяють звертання, виражені словосполученням *пане-брате* або іменником на позначення гетьмана: *Чолом, пане наш, гетьмане, чолом, батьку наш!* / *А вже нашого товариства багацько не маи! ... Становились, пане гетьмане, плечем об плече, / Ой як крикнуть вражі ляхи: «Упень посічем!»* [ІІ, с. 233]. Повтор етикетної формули, яка складається з інтимізувального займенника, лексеми *пан* та власного імені, типовий для календарно-обрядової лірики: – *Гой ти, наш пане, пане Іване, / У тебе в домі, так як у раю* [КЩ, с. 62].

Формули привітань сприяють утворенню експресивного повтору в мові весільної лірики: – **Ой день добрий, ой день добрий / Вам у хаті!** [ВП, с. 369]. Зафіксовані повтори привітань, наприклад, *добрий день* поряд зі *здоровий* або *помагай бог*: – **Добрий день, серденько! (2) / Ой здорова, моя мила, ой як ся ти маєш?** [Р-П (І), с. 262]; – **День добрий, кума моя, / Помагай біг!** [ЖП, с. 666]; – **Помагай біг, мій батенько, / Або добрий день** [К-О, с. 303]. У наступному уривку відчувається прагнення домогтися бажаного та повага, яку мовець виражає за допомогою експресивного повтору етикетного фразеологізму: – **Помагай біг, дядьку, помагай біг, батьку, / Продай сіна хоть із в'язку!** [ЧП, с. 330]. Експресивний повтор привітання *чолом* використаний у родинно-побутовій пісні, щоб підкреслити провину парубка: – **Чолом, чолом, мила, / Чолом, чорнобрива! / – Нащо чолом бити, / А іншу любити?** [Р-П (І), с. 267].

Етикетна лексема *прощай* у текстах народної поезії також сприяє утворенню експресивних повторів. Важкою, складною розлукою можна пояснити наявність експресивних повторів при прощанні в мові комунікантів: – **Прощай, прощай, та Морозенку, ти, найславний козаче, / Ой за тобою, та Морозенку, та вся Україна плаче** [МВ, с. 365 – 366]. Посиленню експресії вислову в етикетній ситуації прощання сприяють звертання: – **Прощай же, любко, прощай, голубко, / Я йду в чужу стороньку** [ВОП, с. 10]. Експресивний повтор етикетної лексеми *прощай* свідчить про усвідомлення дитиною провини перед матір'ю: – **Прощай, прощай, стара нене, мене молодого!** [С-П, с. 71]. Експресивні повтори прощальних формул підкреслюють небажання розлуки: – **Будь, миленька, здорова! / Гей, гей! Будь, миленька, здорова!** [С-П, с. 211]. Повтор прощального вислову *на добраніч* характерний для діалогу закоханих і є особливістю родинно-побутової лірики: – **На добраніч, дівчинонько, на добраніч, / Забрав коника, сам поїхав на ніч** [Р-П (І), с. 353].

Засобом створення експресії в пісенному фольклорі виступають і дієслівні повтори бажання: – **Скажи, скажи, дівча, правду, / Як не скажеш, – другу знайду!** [НЛ, с. 260]. Експресивні повтори прохання в мовленні молодої підкреслюють її хвилювання: – **Порадь, порадь, мій батеньку, / Порадь ти мене, / Як прийду я повінчана, / Чи приймеш мене?** [ВП, с. 240 – 241]. У ситуації прохання часто використовується експресивний повтор етикетної лексеми *дозволь*: – **Та дозволь, дозволь, пан кошовий, / Нам на баити стати** [ІІ, с. 557]; – **Дозволь, дозволь, отамане, / Дуку провести!** [ЧП, с. 385]; – **Дозволь, дозволь, пане хазяїне, / Хоч на лавоньці сісти** [С-П, с. 264]. Такого плану повтори виступають засобом зв'язності історичних та соціально-побутових пісень. В історичних уснопоетичних творах фіксуємо експресивний повтор дієслова *просити*: – **Гей, проишу, проишу, Палію Семене, / Більш по тебе воювать не буду** [ІІ, с. 327]. У баладі про Бондарівну експресивний повтор дієслова *дайте* підкреслює трагічність ситуації, у яку потрапила героїня: – **Дайте, слуги, дайте, слуги, / До Бондаря знати, / Нехай прийде старий Бондар / Дочку поховати** [ІІ, с. 397]. Ознакою історичних та весільних народних пісень є експресивний повтор запрошення на початку рядка, часто поширений вигуком або підсилювальною часткою: – **Ой прибудь, прибудь, Палію Семене, / На бенкет до мене** [ІІ, с. 316]; – **Ой прибувай, родинонько, прибувай, / У суботу на коровай** [ВП, с. 85].

У текстах пісенного фольклору часто вживаною є стилістична синтаксична фігура ампліфікація, побудована на нагромадженні «однорідних лексичних компонентів для створення потрібного стилістичного ефекту» [8, с. 230]. Ампліфікаційні ряди в художніх творах використовуються для створення «моменту експресії», «кожна одиниця ряду має самостійне значення, а всі разом вони функціонують у взаємодії, емоційно посилюючи висловлену думку» [8, с. 41]. Засобом створення експресії в мові народної поезії виступають ампліфікаційні ряди етикетних одиниць. У мові уснопоетичних творів часто ампліфікуються етикетні звертання: – *Вийди, вийди, дівчино, / Порадь, моє серце, рибчино! / Вийди, вийди, серденья, / Дівчинонька мила ти моя!* [ПК, с. 169]; – *Ой ти, місяцю ясний, – / Ти, мій милий, прекрасний! / Та який ти вродився / На світі нещасний!* [ПКХ, с. 193]. Зафіксовані ампліфіковані звертання-агентиви. Для чумацьких пісень типовим є нанизування у звертальній формулі синонімічних епітетів, що створює ефект емоційності, динамічності мовлення в етикетній ситуації прохання: – *Ой ви, чумаченьки, ой ви, молоденькі, та все хлопці гоґжі, / Гей, побудуйте мені, молодому, домовину з рогожі!* [ЧП, с. 295]. З метою зупинення уваги читача на душевних хвилюваннях героїв у стилістичному оформленні пісні використовуються повтори етикетних звертань, виражених однокореневими словами: – *Ой козаче, козаченько, / Козаче Нечаю! / А є ляхів сорок повків, / За більше не знаю* [П, с. 230]. Такого типу звертальні конструкції властиві переважно мовленню козацьких ватажків, наприклад: – *Козаченьки, рідні братці, / Молоденькі! / Сідлайте ж ви кониченьки, / В чисте поле гулять...* [П с. 334]; – *Дітки ж мої, січові козаченьки, / Гей, ви сідлайте ж коні вороненькі / Та й до хана ми поїдемо в гості* [П, с. 271].

Ампліфікація може бути створена на основі повтору етикетних синонімічних одиниць: – *Прощай, прощай, матусенько, / Моя рідна ньенько!* [МВ, с. 340]; – *Ой мати моя, мати! / Ненечко, моя мати, / Пішов твій син гуляти* [РС, с. 508]; – *Потішила, поніжила, да не подружила, / Сини ж мої, сини мої, сини-соколони, / Тим же я вас не женила, що ви молоденькі* [ОФБ, с. 232]. Важливим засобом створення ампліфікації в мові пісенного фольклору нерідко виступає нагромадження етикетних звертань, виражених назвами спорідненості: – *Не приїхав, сестро, до тебе всипляти, / Но приїхав, сестро, до тебе вдивляти. / Сестро ж моя, сестро, сестро дорогая, / Чого ж ти, сестро, така стара стала?* [МВ, с. 278]; – *Сестро моя, сестро, сестро україно! / Що мені на світі з тобою робити?* [Р-П (П), с. 212]. У соціально-побутовій поезії повтор звертань до брата сприяє утворенню ампліфікації, наприклад, у пісні «Ой три сестриці-жалібниці»: – *Ой ти, брате, брате, братику наш, / Та коли ж приїдеши в гості до нас?* [С-П, с. 25]. Іменники *браття* та *братці*, виконуючи мовноетикетну роль, часто в історичних та соціально-побутових піснях повторюються, підсилюючи емоційність розмови: – *Та поїдем, ви хлопці-молодці, йа у город ув Озов, / Та накладем вами, братця, ви хлопці-молодці, півтора ста возов* [ЧП, с. 182].

Нагромадження емоційно-експресивних етикетних звертань до куми, до чоловіка сприяє створенню ампліфікації в мові жартівливих пісень: – *Кумцю ж моя, рибицю ж моя, солоденькі писки, / Дала б тобі, кумцю, їсти, та не маю миски. / Кумцю ж моя, рибицю ж моя, солодкий медочок, / Дала б тобі, кумцю їсти – розбивсь черепочок* [ЖП, с. 692]; – *Діду мій, світе мій! / Да порадо моя, да потіхо моя, / Да порадь ти мене, да потіш ти мене* [ОФБ, с. 288].

Емоційні звертання, переважна більшість яких виражені словами, вжитими в переносному значенні, використовуються для побудови яскравої ампліфікації, як, наприклад, у народній пісні «По дорозі ворон, по дорозі чорний»: – *Пані, пані моя, пані влюблена, / Не ревнивая моя, не осудлива. / Моя душечко, моя крішечко, / Моє серденько, моя втішенько! / Моя, моя, моя, моя – моя ласковая, / Моя, моя, моя, моя, – моя віжливая! / Моя панночко, моя дівочко, / Моя непорочная білозірочко! / Моя голубочка, моя горличка, / Моя райська, моя пташечка! / Моя луна багатая, пресвітлеє сонце, / Просвіти, проглянь на мене в небесне*

віконце. / *Моя красовита, моя сановита, / Моя слава вельможная і честь іменита!* / *Глянь на мене, серденько, чи я так моторний, / Як той ворон казав до галочки чорной* [МГ, с. 152].

Етикетні назви осіб за товариськими стосунками з помітною регулярністю в народнопоетичних творах поєднуються з назвами осіб за кровною спорідненістю. Іменник *товариш* (*товариш*) в історичних та соціально-побутових піснях може сполучатися з етикетною лексемою *брат* (*брати, браття*), поширюватися різними емоційно-оцінними епітетами й утворювати ампліфікацію: – *Товаришу вірний, / Мій братику рідний, / Либонь же, я скоро вмру. / Зготуй мені, брате, / Вірний товаришу, / З клен-дерева труну* [ЧП, с. 234]. У чумацьких піснях ампліфікація, побудована на етикетних звертаннях, може ускладнюватися полісиндетоном і свідчити про хвилювання чумака в скрутну хвилину: – *Ой ви, товариші, ви, милії браття, / Товариші мої, (2) / Да не кидайте мене, молодого, / У чужій стороні. (2)* [ЧП, с. 305]. Для історичних пісень характерним є нагромадження звертань з етикетним іменником *пан*: – *Ой пане ж мій, пане, / Та пане ж Коніярський, / Що ж це ти чиниш?* [ІМ, с. 192]; – *Ой ти, пане, наш пане, неминтарю, / Не дай ти нас ляхам на поталу* [ІП, с. 297].

Ампліфікація звертань типова й для календарно-обрядової лірики: – *Ой наш паночку, господарочку, / Ой поплати же нам за заслужечку* [КЩ, с. 66]. Повторюючись, звертальна формула, ідентична або видозмінена, вказує на більшу прихильність до господаря: – *Бувай здоровий, красний синочку, / Красний синочку чом Михайлочку* [КЩ, с. 488]. Нанизування звертальних формул у колядці створює урочистий, піднесений настрій, підкреслює приязне ставлення колядників до дівчини чи парубка: – *Гречна дівочка, файна Анночко, / Просимо ж тебе на бесідочку* [КЩ, с. 433]; – *Ци дома, дома, можний паночку, / Можний паночку на ймня Йваночку?* [КЩ, с. 210]; – *Василь гречний, пишний, гордий, / Проси собі свого тата...* [КЩ, с. 213].

Ампліфікація звертань часто використовується в розмовах між закоханими людьми (свідчить про дівоче почуття закоханості та байдужість парубка): – *Соколе ясний, мій милий прекрасний, соколе ж мій ясний, / Мій друже прекрасний* [Р-П (I), с. 342]; – *Соколе мій ясний, а паничу прекрасний, / А паничу прекрасний* [МГ, с. 25]; – *Соколе мій ясний, мій милий прекрасний, / [Г]ордуєш ти мною, як вітер горою, / Як вітер горою, сонце країною, / Сонце країною, козак дівчиною* [МВ, с. 197]. Ця ж звертальна формула в іншій пісні підкреслює хвилювання дівчини за долю коханого: – *Соколе мій ясний і мій милий прекрасний, / Який ти уродився у світі безщасний!* [МГ, с. 40]. Емоційно-образні лексеми, зменшено-пестливі утворення, нагромадження синонімічних етикетних одиниць – це ті мовні засоби, які утворюють ампліфікацію: – *Ой вір'яночко, / Відчини віконечко! / Нехай подивлюсь / На твоє біле личко. / Твоє личенько / Білес рум'янеє, / Моє серденько / Милеє, коханеє* [ВП, с. 311]; – *Катерино моя, / Чорнобривко моя, / Моя душечко!* [ОФБ, с. 255]. Поєднання в одній звертальній формулі двох і більше етикетних епітетів (або просто художніх означень) характерне для мови української народної пісні: – *Здоров, здоров, моя мила, / Хорошая, чорнобрива, / Я з тобою жити буду, / Повік тебе не забуду!* [НЛ, с. 81].

Ампліфікація може бути побудована за допомогою нагромадження етикетних фразеологізмів у комунікативних ситуаціях вітання та прощання: – *Не приїду, моя мила, – / Далека дорога, / Скину шапку, поклонюся, / Будь, мила, здорова! / Бувай, мила, ти здорова / Та й будь здоровенька, / Лиш не дайся змудрувати, – / Ти ще молоденька* [ПКХ, с. 124]; – *Прощай, прощай, мій миленький, прийшов час розставання, / Бувай здоров, нехай помнять вірнеє кохання. / Бувай здоров, да й пом'ятай, як у світі жити* [ОФБ, с. 183]; – *Здрастуй, здрастуй ти, тестеньку, / Ще й на добрий день!* [Р-П (II), с. 105]. У мові календарно-обрядової лірики фіксуємо ампліфікацію прикметників, які сполучаються з іменником *вечір*, що підкреслює важливість, сокровенність свята: – *Щедрий, добрий, святий вечір!* [КЩ, с. 361]; – *Щедрий, добрий, святий вечер!* [КЩ, с. 253].

В історичній пісні ампліфікація дієслів наказового способу оформлює прохання допомоги: – *Устань, батьку, устань, Грицьку, великий гетьмане, / Устань, батьку, устань, Грицьку, вельможний наш пане, / Устань, батьку, устань, Грицьку, промов до нас слово* [П, с. 582]. У соціально-побутовій поезії «Ой п'є чумак, п'є, в його гроші є» ампліфікація підкреслює важке життя чумаків: – *Отамане мій, жалуєш мене, / Скидай з мене жупан да укрий мене, / Бери мої воли, вози – поховай мене, / Бери моє срібло-злото – поминай мене!* [ОФБ, с. 225].

Зв'язності весільної лірики підпорядкована ампліфікація побажальних висловів: – *Я ж тебе, сестрице, / Покриваю, / Щастя-здоров'ям / Наділяю: / Щоб ти була здорова, / Як вода! / Щоб ти була весела, / Як весна! / Щоб ти була багата, / Як земля!* [ВП, с. 275]; – *Оце тобі, сестро дорога, / Іди до свекра здорова, – / І будь здорова, як вода, / І будь багата, як земля, / І будь красива, як роза* [ВП, с. 336]; *Коли б моя Маруся здорова була! / Здорова, здорова, як вода, / А багата, багата, як земля!* [ВП, с. 35]. Приклади свідчать, що побажання у весільній ліриці уточнюються порівняннями, які сприяють гіперболізації вислову.

На однорідності етикетних лексем і виразів будується й стилістична фігура градації, тобто «розташування однорідних мовних одиниць за ступенем наростання чи спаду їх семантичних якостей» [8, с. 231]. Етикетні одиниці в мові народнопоетичних творів частіше сприяють оформленню висхідної градації. У пісенному фольклорі вживаються такі основні градаційні моделі: а) *твірна + похідна суфіксальна лексема*; б) *непоширене звертання + поширене звертання* (ускладнене етикетним епітетом, інтимізувальним займенником, прикладкою, пестливо маркованою лексемою та под.) або *етикетна одиниця + непоширене або поширене звертання із синонімічною лексемою*.

Прикладом до першої моделі можна навести рядки: – *Ой Романе, та Романочку, / Скажу тобі й усю правдочку* [Г-А, с. 22]; – *Ой Іване, Іваночку, / Сватай мене щораночку!* [ОФБ, с. 251]; – *Ти, чумаче, чумаченьку, не жартуй зо мною, / Як поїдеши у дорогу, буду плакати за тобою* [ЧП, с. 95]; – *Токаре, токарочку, / Відчиняй коморочку!* [ВП, с. 265]; – *Ой наймите, наймитоньку, перестань служити!* [П, с. 750]. Спадна градація в наступному уривку утворена поєднанням двох лексем (пестливо маркованої й стилістично нейтральної): – *Грайте, музиченьки, / Од села до села, / Щоб моя Маруся / Весела була. / Грайте, музики, різкійше, / Щоб нашої Марусі веселійше* [ВП, с. 91]. Колядники часто послуговуються стилістично різноплановими апелятивами, у результаті чого акцентується увага на експресивному звертанні. Прихильне ставлення колядників до господаря виражається за допомогою висхідної градації: – *Ой господарю, господарочку, / Ой отворіте нам та й ворітечка, / Заженемо ж ти стадочко коней* [К-О, с. 428]. Співчутливе ставлення до молодого солдата підкреслене градаційним повтором звертань: – *Ой жовніре, жовнірочку, а де ж твоя сила?... — Ой жовніре, жовнірочку, де твої присідки? / – А в цісарських магазинах висять понад стінки* [РС, с. 344].

У соціально-побутових піснях наявні градаційно повторювані апелятиви до матері: – *Ой мамо, матусю, чужа сторіночка. / Чужа сторіночка та й це чужі люди, / Ой мамо, матусю, як тяжко тут бути!* [РС, с. 206]. Градаційні повтори звертань до матері зафіксовані і в інших тематичних групах уснопоетичних творів: – *Ой матінко, матіночко, / Справ мені полозочку...* [К-О, с. 128]; *Ой мамо, матусю, яка ти невірна...* [Р-П (I), с. 205]. Назва спорідненості *син* та її пестливі форми, поєднані в градаційному (висхідному та спадному) порядку, акцентують увагу читача на материнській втраті: – *Іди, синку, мій синочку, / Та за старшого брата...* [ІМ, с. 263]; – *Запрягай, синочку, білу кобилу, / Да їдь, сину, в чужую країну* [Р-П (II), с. 37]. Батьківський відчай у весільній поезії передається за допомогою градаційного спадного повтору звертань до дочки: – *Будеш, донечко, будеш, / Як коло мене будеш. / А як підеш від мене, / Спаде красонька з тебе. / Як з калиноньки роса, / Так з тебе, доню, краса* [ВП, с. 299].

Градаційні повтори апелятивів, виражені назвами осіб за статтю, типові для родинно-побутових та календарно-обрядових пісень: – *Гой дівчино, дівчиночко, / Зачекай мя годиночку* [ЮФ, с. 66]; – *Ой дівка, дівочка, / Да дай мені відра / Да напоїти коня* [К-О, с. 148]; – *Ой дівчино, дівчинонько, / Ти не моєї віри...* [С-П, с. 208]. Висхідний градаційний повтор можуть утворювати й субстантиви як етикетні засоби та сприяти стилістичному оформленню народнопісенного твору. Поряд зі стилістично нейтральною лексемою *милий* функціонують пестливо марковані деривати *миленький, милесенький, милинейкий*: – *Мій милий, миленький, дай же мені раду, / Бо я з тими конопельками навіки пропаду!* [Р-П (II), с. 156]; – *Милий, милий, милинейкий, / Викуп мене з неволейки* [КЩ, с. 416]; – *Миленький, милесенький мій! / Дай мені воленьку таку, / Як в своїй матінки росла, / В рідного батенька жила!* [Р-П (II), с. 31]. Часто в поетичних рядках календарно-обрядової лірики використовується градаційний повтор іменника *вечір* та пестливого утворення *вечеронько*: – *Святий вечер, вечеронько!* [КЩ, с. 143]; – *Прибрав мене мій батенько, / Святий вечер, вечеронько!* [КЩ, с. 361].

Градаційні повтори етикетних одиниць другої моделі (непоширене + поширене звертання) трапляються в текстах пісенного фольклору рідше: – *Ой ви, чумаки, славні чумаченьки, / Та ви люди ухожі, / Та зготуйте цьому чумакові / А дубовину з рогожі* [ІМ, с. 257].

Додаткові змістові та емоційні елементи вводять у народнопісенний текст етикетні одиниці, утворені тавтологічним поєднанням лексем. Тавтологія «збагачує вислів додатковими нюансами – і змістовими, і експресивними» [8, с. 308]. Лінгвісти розрізняють тавтологію коренеслівну та синонімічну (тобто морфологічну й лексичну). Агентиви як етикетні одиниці часто беруть участь в оформленні тавтологічних словосполучень: – *Ой чумаче, чумаченьку, не жартуй зо мною...* [С-П, с. 90]. При звертанні до коваля використовуються тавтологічні повтори етикетних звертань: – *Ой ти, ковалю-коваленку, / Чом ти не куєш рано-пораненьку* [Р-П (II), с. 292]; – *Ой ковалю-ковалику, зроби ми підківки, / Бо я хочу зачинати ходити до дівки* [ПК, с. 73]. Повтор однокореневих слів *чумаченьки* та *чумакували* сприяє створенню тавтології в чумацьких піснях: – *Ой десь же ви, чумаченьки, чумакували, / Чи ви наших чумаченьків та не видали?* [ЧП, с. 400]. До тавтологічних звертань-агентивів зараховуємо поєднання типу *мельник, мельниченько, сторож, стороженько* та подібні, побудовані на градаційному поєднанні твірної та похідної суфіксальних лексем, що є окрасою та ознакою народнопоетичного мовлення. Тавтологічним виступає звертання *молода молодиця*, який широко вживається в усіх тематичних групах пісень. Тавтологічне звертання *молодая молодице* бере участь в утворенні стилістичної фігури паралелізму: – *Ой вишніно-черешніно, / Чом ти листу не пускаєш? / Молодая молодице, / Нащо сльози розливаєш?* [МВ, с. 264]; – *Ти, зелена ліщинонько, / Чому гилле й опускаєш? / Ти, молода молодице, / Чому сльози проливаєш?* [Р-П (II), с. 80]; – *Любі наші огірочки, / завивайте си, / а молоді молодички, / женихайте си* [К-О, с. 48]. На тавтології побудована етикетна формула прохання *вволити волю*, яка вказує на велике бажання мовця: – *Дівчинонько! Вволи мою волю, / Постій трошки ізо мною* [ПМ, с. 49].

Отже, етикетні одиниці є стилістично вагомими в мові пісенного фольклору, оскільки часто сприяють утворенню таких синтаксичних стилістичних фігур: експресивних повторів, ампліфікації, градації, тавтології. Етикетні слова та фразеологізми, повторюючись, увиразнюють народнопоетичне мовлення, виступають обов'язковим композиційним елементом народнопоетичних творів різних жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. ВП : Весільні пісні / [упоряд., авт. ст. та прим. М. М. Шубравська / відп. ред. І. П. Березовський / ред. кол. : С. Д. Зубков, О. І. Дей та ін.]. — К. : Дніпро, 1988. — 476 с.
2. ВОП : Гей не дивуйтесь : Воєнні пісні. — Львів : Світанок, 1922. — 24 с.

3. Данилюк Н. О. Поетичне слово в українській народній пісні : [монографія] / Н. О. Данилюк. — Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. — 512 с.
4. Дей О. І. Поетика української народної пісні / О. І. Дей. — К. : Наукова думка, 1978. — 252 с.
5. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова / С. Я. Єрмоленко. — К. : Наукова думка, 1987. — 246 с.
6. ЖП : Жартівливі пісні : Родинно-побутові / [упоряд. О. І. Дей, М. Г. Марченко, А. І. Гуменюк]. — К. : Наукова думка, 1967. — 798 с.
7. ПІ : Історичні пісні / [зб. вступ. ст., впор. І. П. Березовського, М. С. Родіної ; за ред. М. Т. Рильського і К. Г. Гуслистого]. — К. : Вид-во АН УРСР, 1961. — 1076 с.
8. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. — К. : Вища школа, 1987. — 353 с.
9. КЩ : Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія / [за заг. ред. О. І. Дей]. — К. : Наукова думка, 1965. — 804 с.
10. НЛ : Народна лірика / [упоряд., пер. та прим. М. П. Стельмаха, І. О. Синиці]. — К. : Радянський письменник, 1956. — 400 с.
11. ІМ : Народні пісні в записах Івана Манжури / [упоряд. О. І. Дей]. — К. : Музична Україна, 1974. — 350 с.
12. МГ : Народні пісні в записах Миколи Гоголя / [упоряд. О. І. Дей]. — К. : Музична Україна, 1985. — 202 с.
13. ПК : Народні пісні в записах Петра Козланюка / [упоряд., вступ. ст. Н. С. Шумади]. — К. : Музична Україна, 1978. — 114 с.
14. ЮФ : Народні пісні Буковини в записах Юрія Федьковича / [упоряд. О. І. Дей та О. С. Романець]. — К. : Музична Україна, 1968. — 222 с.
15. Г-А : Народні українські народні пісні зь голосомь зібрани, споряжении видани Олексіемь Гулакь Артемовскимь. — К. : книгодрукарня Є.Федорова, 1868. — 68 с.
16. ПКХ : Пісні кохання / [упоряд., вступ. ст. та прим. О. І. Дей]. — К. : Дніпро, 1986. — 367 с.
17. РС : Рекрутські та солдатські пісні / [ред. кол. : О. І. Дей (голова), М. М. Гордійчук, К. Г. Гуслистий та ін. ; упоряд. : А. Л. Іоаніді, О. А. Правдюк]. — К. : Наукова думка, 1974. — 624 с.
18. С-П : Соціально-побутові пісні / [упоряд. та вступ. ст. О. М. Хмільовської]. — К. : Дніпро, 1985. — 331 с.
19. ОФБ : Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських / [упоряд. та прим. А. Ю. Ясенчук ; заг. ред. та вступ. ст. О. І. Дей]. — К. : Наукова думка, 1978. — 326 с.
20. К-О : Українські народні пісні. Календарна обрядова лірика / [вступ. ст., упоряд. О. І. Дей]. — К. : Держлітвидав, 1963. — 569 с.
21. Р-П : Українські народні пісні. Родинно-побутова лірика : [в 2 ч.] / [упоряд., вступ. ст. Г. К. Сидоренко]. — Ч. 1. : Пісні про кохання. — К. : Дніпро, 1964. — 586 с.
22. Р-П : Українські народні пісні. Родинно-побутова лірика : [в 2 ч.] / [упоряд., вступ. ст. Г. К. Сидоренко]. — Ч. 2. : Пісні про родинне життя. Ліричні пісні на різні теми. Жартівливі пісні. — К. : Дніпро, 1965. — 527 с.

23. МВ: Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича / [відп. ред. Н. Є. Крутікова; упоряд., перед. і прим. О. І. Дей]. — К.: Наукова думка, 1983. — 525 с.
24. ЧП: Чумацькі пісні / [ред. кол.: О. І. Дей, М. М. Гордійчук, С. Д. Зубков, та ін.; упоряд.: О. І. Дей, А. Ю. Ясенчук, А. І. Іваницький]. — К.: Наукова думка, 1976. — 546 с.

REFERENCES

1. Vesilni pisni / [uporyad., avt. st. ta prim. M. M. Shubravskya / vidp. red. I. P. Berezovskij / red. kol.: S. D. Zubkov, O. I. Dej ta in.]. — K.: Dnipro, 1988. — 476 p.
2. Gej ne divujtes : voyenni pisni. — Lviv : Svitanok, 1922. — 24 p.
3. Danilyuk N. O. Poetichne slovo v ukrayinskij narodnij pisni : [monografiya] / N. O. Danilyuk. — Luck : Volin. nac. un-t im. Lesi Ukrayinki, 2010. — 512 p.
4. Dej O. I. Poetika ukrayinskoyi narodnoyi pisni / O. I. Dej. — K.: Naukova dumka, 1978. — 252 p.
5. Yermolenko S. Ya. Folklor i literaturna mova / S. Ya. Yermolenko. — K.: Naukova dumka, 1987. — 246 p.
6. Zhartivlivi pisni : rodinno-pobutovi / [uporyad. O. I. Dej, M. G. Marchenko, A. I. Gumenyuk]. — K.: Naukova dumka, 1967. — 798 p.
7. Istorichni pisni / [zb. vstup. st., vpor. I. P. Berezovskogo, M. S. Rodinoyi; za red. M. T. Rilskogo i K. G. Guslistogo]. — K.: Vid-vo ANURSR, 1961. — 1076 p.
8. Koval A. P. Praktichna stilistika suchasnoyi ukrayinskoyi movi / A. P. Koval. — K.: Vishha shkola, 1987. — 353 p.
9. Kolyadki ta shhedrivki. zimova obryadova poeziya / [za zag. red. O. I. Deya]. — K.: Naukova dumka, 1965. — 804 p.
10. Narodna lirika / [uporyad., per. ta prim. M. P. Stelmaha, I. O. Sinici]. — K.: Radianskij pismennik, 1956. — 400 p.
11. Narodni pisni v zapisah Ivana Manzhuri / [uporyad. O. I. Deya]. — K.: Muzichna Ukrayina, 1974. — 350 p.
12. Narodni pisni v zapisah Mikoli Gogolya / [uporyad. O. I. Deya]. — K.: Muzichna Ukrayina, 1985. — 202 p.
13. Narodni pisni v zapisah Petra Kozlanyuka / [uporyad., vstup. st. N. S. Shumadi]. — K.: Muzichna Ukrayina, 1978. — 114 p.
14. Narodni pisni Bukovini v zapisah Yuriya Fedkovicha / [uporyad. O. I. Dej ta O. S. Romanec]. — K.: Muzichna Ukrayina, 1968. — 222 p.
15. Narodni ukrayinski narodni pisni z golosom zibrani, sporyazhenii vydani Oleksiyem Gulak Artemovskym. — K.: Knigodrukarnya Ye. Fedorova, 1868. — 68 p.
16. Pisni kohannya / [uporyad., vstup. st. ta prim. O. I. Deya]. — K.: Dnipro, 1986. — 367 p.
17. Rekrutski ta soldatski pisni / [red. kol.: O. I. Dej (golova), M. M. Gordijchuk, K. G. Guslistij ta in.; uporyad.: A. L. Ioanidi, O. A. Pravdyuk]. — K.: Naukova dumka, 1974. — 624 p.
18. Socialno-pobutovi pisni / [uporyad. ta vstup. st. O. M. Hmilevskoyi]. — K.: Dnipro, 1985. — 331 p.
19. Ukrayinski narodni pisni v zapisax Osipa ta Fedora Bodyanskih / [uporyad. ta prim. A. Yu. Yasenchuk; zag. red. ta vstup. st. O. I. Dej]. — K.: Naukova dumka, 1978. — 326 p.
20. Ukrayinski narodni pisni. Kalendarno-obryadova lirika / [vstup. st., uporyad. O. I. Dej]. — K.: Derzhlitvidav, 1963. — 569 p.
21. Ukrayinski narodni pisni. Rodinno-pobutova lirika: [v 2 ch.] / [uporyad., vstup. st. G. K. Sidorenko]. — ch. 1.: Pisni pro koxannya. — K.: Dnipro, 1964. — 586 p.
22. Ukrayinski narodni pisni. Rodinno-pobutova lirika: [v 2 ch.] / [uporyad., vstup. st. G. K. Sidorenko]. — ch. 2.: Pisni pro rodinne zhittya. Lirichni pisni na rizni temi. Zhartivlivi pisni. — K.: Dnipro, 1965. — 527 p.
23. Folklorni zapisi Marka Vovchka ta Opasasa Markovicha / [vidp. red. N. Ye. Krutikova; uporyad., перед. I prim. O. I. Deya]. — K.: Naukova dumka, 1983. — 525 p.
24. Chumacki pisni / [red. kol.: O. I. Dej, M. M. Gordijchuk, S. D. Zubkov, та in; uporyad.: O. I. Dej, A. Yu. Yasenchuk, A. I. Ivanickij]. — K.: Naukova dumka, 1976. — 546 p.